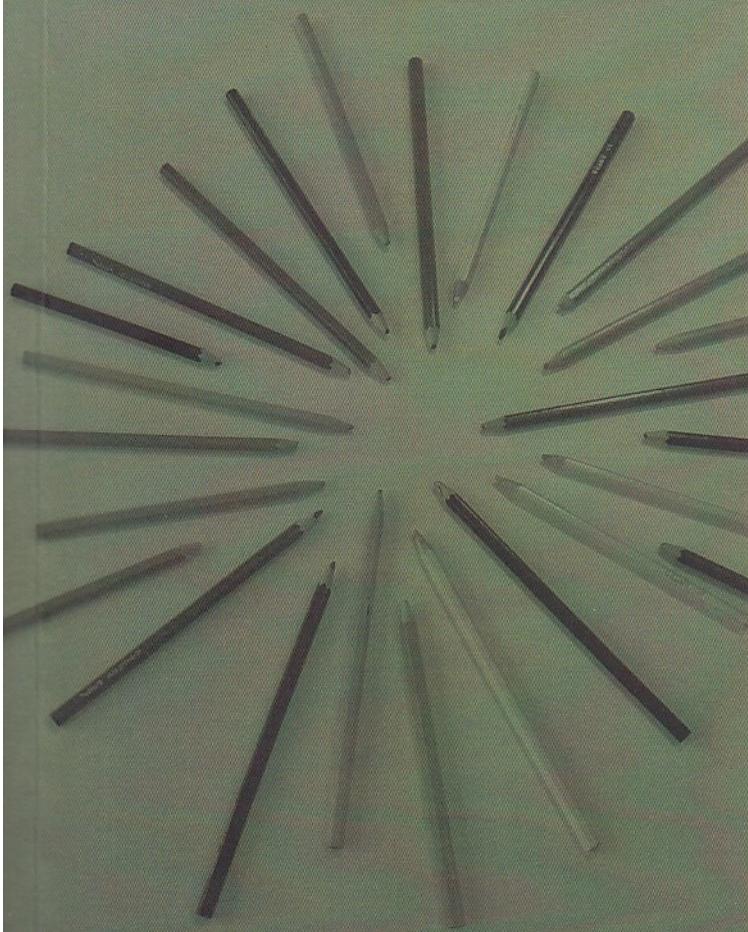

KERYKS

FORUM PEDAGOGICZNORELIGIJNE
Międzynarodowe – Międzykulturowe – Międzydyscyplinarne

RELIGIONSPÄDAGOGISCHES FORUM
international – interkulturell – interdisziplinär

wydawnictwo
adam marszałek

K
E
R
Y
K
S

Zdjęcie na okładce zawdzięczamy pięcioletniej Lunie, która podczas zabawy ułożyła kredki w przedstawionej formie. Odzwierciedla ona tematykę, której poświęcony jest niniejszy numer KERYKSA. Kredki, skierowane ku wspólnemu centrum, symbolizują poszczególne religie. Niektóre z kredek są naostrzone, inne nie, niektóre mają złamana końcówkę. Również to może przywołać pewne skojarzenia. Inspirujące mogą być także różne długości kredek. Wszystkie kredki, pochodzące z tego samego opakowania, są do siebie podobne, jednak nie są identyczne. Ten piękny obraz, który powstał przypadkiem podczas zabawy, stanowi jednocześnie wspaniałe wprowadzenie do podjętej w numerze tematyki.

Das Coverbild verdanken wir der fünfjährigen Luna. Sie hat im Spiel die Buntstifte in der abgebildeten Form angeordnet. Wir sehen darin das Anliegen der vorliegenden Nummer von KERYKS gespiegelt. Wie die einzelnen Buntstifte auf ein gemeinsames Zentrum hingeordnet sind, so sind es die Religionen. Wie diesen eignen ihnen je besondere Farben. Aber immer handelt es sich um Farben. Das eint sie. Manche Stifte sind spitz, manche stumpf, bei einigen ist die Spitze abgebrochen. Auch das gibt Anlass zu mancherlei Assoziationen. Daneben inspirieren die unterschiedlichen Längen der Stifte. Alle Farbstifte, aus derselben Produktion, gleichen einander, sind aber nicht identisch. Ein schönes Bild, zufällig entstanden, auf einem Spieltisch, eine schöne Hinführung auf unser Thema.

KERYKS

Recenzenci / Rezessenten / Reviewers

Prof. Dr. theol. habil. Hans Ferdinand Angel, prof. dr hab. Paweł Prüfer

Redaktorzy prowadzący / Redakteure / Editors

Edyta Chmielewska, Paweł Jaroniak

Edycja tekstu / Textbearbeitung / Text edition

Bożena Czarnocka (polskie teksty / polnische Texte / Polish texts)
Gerda Büsing (niemieckie teksty / deutsche Texte / German texts)

Tłumaczenie tekstów / Übersetzung der Texte / Translation of the texts

Herbert Ulrich, dr Agnieszka Zduniak

Projekt okładki / Umschlaggestaltung / Cover design

Prof. Dr. theol. habil. Egon Spiegel, Krzysztof Galus

Skład komputerowy / Computersatz / Computer composition
Paweł Banasiak

© Wydawnictwo Adam Marszałek • Toruń 2013

Wszystkie prawa zastrzeżone. Książka, którą nabyłeś, jest dziełem twórcy i wydawcy. Żadna jej część nie może być reprodukowana jakimkolwiek sposobem – mechanicznie, elektronicznie, drogą fotokopii itp. – bez pisemnego zezwolenia wydawcy. Jeśli cytujesz fragmenty tej książki, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło.

ISBN 978-83-7780-886-3
ISSN 1643-2444

Wydawnictwo prowadzi sprzedaż wysyłkową:
tel./fax 56 648 50 70, e-mail: marketing@marszalek.com.pl

Wydawnictwo Adam Marszałek
ul. Lubicka 44, 87-100 Toruń
tel./fax 56 648 50 70; tel. 56 660 81 60, 56 664 22 35
e-mail: info@marszalek.com.pl www.marszalek.com.pl
Drukarnia nr 2, ul. Warszawska 52, 87-148 Łysomice, tel. 56 678 34 78

KERYKS

FORUM PEDAGOGICZNORELIGIJNE
Międzynarodowe – Międzykulturowe – Międzydyscyplinarne

RELIGIONSPÄDAGOGISCHES FORUM
international – interkulturell – interdisziplinär

11/12 (2012/13)

ISSN 1643-2444

ISBN 978-83-7780-886-3

Redaktorzy / Redakteure / Editors

Cyprian Rogowski (Redaktor Naczelny / Hauptschriftleiter / Editor in Chief)

Profesor pedagogiki religii, Wydział Teologii, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Olsztyn (Polska)

Professor für Religionspädagogik, Theologische Fakultät, Ermländisch-Masurische Universität Olsztyn, Olsztyn (Polen)

E-Mail: cyprianrogowski@wp.pl

Egon Spiegel

Profesor teologii praktycznej: Pedagogika Religii i Teologia Pastoralna, Instytut Teologii Katolickiej, Uniwersytet Vechta, Vechta (Niemcy)

Professor für Praktische Theologie: Religionspädagogik und Pastoraltheologie, Institut für Katholische Theologie, Universität Vechta, Vechta (Deutschland)

E-Mail: egon.spiegel@uni-vechta.de

Annette M. Stroß

Profesor nauk o wychowaniu i pedagogiki prozdrowotnej, Instytut Nauk o Wychowaniu, Wyższa Szkoła Pedagogiczna Karlsruhe, Karlsruhe (Niemcy)

Professorin für Allgemeine Erziehungswissenschaft und Gesundheitsbildung, Institut für Erziehungswissenschaft mit Schwerpunkt in außerschulischen Feldern, Pädagogische Hochschule Karlsruhe, Karlsruhe (Deutschland)

E-Mail: annette.stross@ph-karlsruhe.de

Janusz Mariański

Profesor socjologii moralności, Wydział Nauk Społecznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin (Polska)

Professor für Soziologie der Moral, Fakultät für Sozialwissenschaften, Katholische Universität Lublin Johannes Paul II., Lublin (Polen)

E-Mail: janusz.m@kul.lublin.pl

Współpraca / Mitarbeit / Cooperation

Martin Jäggle

Profesor pedagogiki religii, Instytut Teologii Praktycznej, Wydział Teologii Katolickiej,
Uniwersytet Wiedeński, Wiedeń (Austria)
Professor für Religionspädagogik, Institut für Praktische Theologie, Katholisch-Theologische
Fakultät, Universität Wien, Wien (Österreich)
E-Mail: martin.jaeggle@univie.ac.at

Bogusław Śliwierski

Profesor nauk o wychowaniu, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie i Akademia
Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Warszawa (Polska)
Professor für Allgemeine Erziehungswissenschaft, Christlich Theologische Akademie, Warszawa
und Maria Grzegorzewska Academie für Sonderpädagogik Warszawa, Warszawa (Polen)
E-Mail: boguslawsliwerski@gmail.com

Asystent Redakcyjny / Redaktionsassistenz / Assistance of Editors

Anja Niermann

B.A., M.Ed., współpracownik naukowy, Katedra Teologii Praktycznej: Pedagogika Religii
i Teologia Pastoralna, Instytut Teologii Katolickiej, Uniwersytet Vechta, Vechta (Niemcy)
B.A. und M.Ed., Wissenschaftliche Mitarbeiterin am Lehrstuhl für Praktische Theologie:
Religionspädagogik und Pastoraltheologie, Institut für Katholische Theologie, Universität
Vechta, Vechta (Deutschland)
E-Mail: anja.niermann@uni-vechta.de

SPIS TREŚCI / INHALTSVERZEICHNIS / LIST OF CONTENTS

	Od Redakcji	9
	Aus der Redaktion	11
ARTYKUŁY	Gregory Baum	15
BEITRÄGE	Christliche Wahrheit und die Vielheit der Religionen	
CONTRIBUTIONS	Chrześcijańska prawda a wielość religii	
	Christian truth and the plurality of religions	
Joachim Gentz		43
	Notizen zur chinesischen Interreligiosität	
	Szkic o chińskiej interreligijności	
	Some Notes on Chinese Interreligiosity	
Cyprian Rogowski		59
	Chrześcijanie i muzułmanie w Polsce	
	Christen und Muslime in Polen	
	Christians and Muslims in Poland	
Rauf Ceylan		77
	Prediger des Islam – Imame in Deutschland und	
	religionspädagogische Herausforderungen	
	Kaznodzieje islamu – imamowie w Niemczech w obliczu wyzwań	
	pedagogiczno-religijnych	
	Preachers of Islam – Imams in Germany and challenges	
	for religious education	
Anna Mańkowska		95
	Religia w Norwegii – spojrzenie na współczesne społeczeństwo	
	i edukację	
	Religion in Norwegen – ein Blick auf die heutige Gesellschaft	
	und Bildung	
	Religion in Norway – a look at modern society and education	
Mirosław Patalon		111
	Pedagogika ekumenizmu i społecznego zaangażowania w ujęciu	
	Johna B. Cobba, Jr.	
	Die Pädagogik des Ökumenismus und des sozialen Engagements	
	in der Konzeption von John B. Cobb, Jr.	
	Pedagogy of Ecumenism and Social Involvement according to John	
	B. Cobb, Jr.	

Egon Spiegel	121
Multireligiös und authentisch: interreligiöses Lernen in einem diachronisch strukturierten Unterricht	
Multireligijność i autentyzm: interreligijna edukacja w ramach diachronicznej struktury nauczania	
Multireligious and authentic: interreligious learning in a diachronic structured class	
VARIA	
Stanisław Zięba	139
Granica człowieczeństwa (część pierwsza)	
Die Grenzen des Menschseins (Erster Teil)	
The Borderline of Being Human (Part one)	
Guido Meyer / Nicole Godolt	165
Ethisches Lernen im Kontext palliativer Sterbebegleitung	
Edukacja etyczna w kontekście opieki paliatywnej	
Ethical learning in the context of palliative care	
Józef Baniak	185
Postawy i zachowania seksualne	
Sexuelle Einstellungen und Verhaltensweisen der Gymnasialjugend in Polen	
Attitudes and sexual behaviour of Polish high school students	
Zdzisław Kropidłowski	205
Ewangelizacja a internetowe wyszukiwarki zaawansowane	
Evangelisierung und fortgeschrittene Internet-Suchmaschinen	
Evangelization and advanced Internet browsers	
NOWE INSPIRACJE W NAUKACH O WYCHOWANIU IMPULSE AUS DER ERZIEHUNGSWISSENSCHAFT IMPUSES OF EDUCATION	
Anna Śliż / Marek S. Szczepański	227
Edukacja w świecie wielu kultur	
Bildung in einer Welt vieler Kulturen	
Education in a multicultural world	
Helmut Heid	257
Leistungs-Gerechtigkeit! Warum das Leistungsprinzip ungeeignet ist, zur Verwirklichung sozialer Gerechtigkeit beizutragen	
Sprawiedliwość uzależniona od osiągnięć! Dlaczego zasada wydajności nie znajduje zastosowania w urzeczywistnianiu sprawiedliwości społecznej	
Performance and equity! Why the Principle of performance is inappropriate to realize social justice	

**W KIERUNKU PRAKTYKI
PERSPEKTIVEN FÜR PRAXIS
PERSPECTIVES FOR THE PRACTICE**

Jan Woppowa Religion(en) verstehen lernen. Perspektiven auf das interreligiöse Lernen an Zeugnissen Nauka rozumienia religii. Perspektywy edukacji interreligijnej w oparciu o świadectwa Learn to understand religion(s). Perspectives on interreligious learning by religious testimonies	277
Claudia Sturm / Winfried Verburg Die Drei-Religionen-Grundschule – ein (inter-)religiöses Schulprojekt von Juden, Christen und Muslimen in Osnabrück Szkoła podstawowa trzech religii – (inter)religijny projekt żydów, chrześcijan i muzułmanów w Osnabrück The three-religions-primary-school – an (inter-)religious school project of Jews, Christians and Muslims in Osnabrück	291
Manfred Riegger Interreligiöses Lehren und Lernen im Theologiestudium. Die Konzeption der Graduate Theological Union (GTU) Miedzyreligijne nauczanie i uczenie się w ramach studiów teologicznych. Koncepcja Graduate Theological Union (GTU) Interreligious Teaching and Learning in Training Theologians. The Concept of the Graduate Theological Union (GTU)	311
Heribert Bastel Konfessionell – in ökumenischer Verantwortung. Die Ausbildung von ReligionslehrerInnen an der Kirchlichen Pädagogischen Hochschule Wien/Krems Religia – w ekumenicznej odpowiedzialności. Kształcenie nauczycieli w Kościelnej Wyższej Szkole Pedagogicznej Wiedeń/Krems Confessional – in ecumenical responsibility. The training of teachers at the Kirchliche Pädagogische Hochschule Wien/Krems	323
Michael Becker Die Ausbildung von Religionslehrkräften für den interreligiösen Religionsunterricht an staatlichen Schulen in Brasilien – auf dem Weg zu einem intertheologischen und interdisziplinären Curriculum Kształcenie specjalistów w dziedzinie interreligijnego nauczania religii w szkołach państwowych w Brazylii – w drodze do interteologicznego i interdyscyplinarnego programu nauczania The formation of teachers of Religious Education for inter-religious instruction in public schools in Brazil – towards an intertheological and interdisciplinary curriculum	347

Anja Niermann	367
Interreligiöses Lernen in der Schule – ein Erfahrungsbericht Międzyreligijne uczenie się w szkole – raport na bazie doświadczeń Interreligious Learning in School – an experience report	
RECENZJE	
REZENSIONEN	
REVIEWS	
Hans-Georg Ziebertz / Ulrich Riegel (Hrsg.), <i>How Teachers in Europe Teach Religion. An International Empirical Study in 16 Countries</i> , Berlin: LIT, 2009 (Ralph Sauer)	381
Cyprian Rogowski, <i>Pedagogika religii. Podręcznik akademicki</i> , Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2011 (Kazimiera Joanna Wawrzynów OSU)	389
Angelika Sirch, <i>Der ganze Weg zum Himmel ist Himmel. Über Gotteserfahrung und Weltverantwortung bei Dorothy Day</i> , Frankfurt: Peter Lang, 2010 (Thomas Nauerth)	393
Janusz Mariański, <i>Katolicyzm polski. Ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne</i> , Kraków: Wydawnictwo WAM, 2011 (Wojciech Misztal)	397
IN MEMORIAM	
Ralph Sauer	409
Zum Gedenken an Prof. Dr. Janusz Tarnowski Wspomnienie o prof. dr. Januszu Tarnowskim In Memorial of Prof. Dr. Janusz Tarnowski	
INFORMACJE DLA AUTORÓW	415
HINWEISE FÜR DIE AUTOREN(INNEN)	
DIRECTIONS FOR CONTRIBUTORS	
WSKAZÓWKI DOTYCZĄCE RECENZJI	
MANUSKRYPTÓW	
HINWEISE ZUR BEGUTACHTUNG	
VON MANUSKRIFTEN	425
SKŁAD RADY NAUKOWEJ	
WISSENSCHAFTLICHER BEIRAT	
ACADEMIC BOARD	429

OD REDAKCJI**Drodzy Czytelnicy!**

Niniejszy numer KERYKSA zdecydowaliśmy się poświęcić problematyce dialogu interreligijnego oraz edukacji interreligijnej. Spojrzenie z perspektywy globalnej na kwestię multikulturalizmu oraz coraz bardziej widoczną różnorodność religii pozwala uzmysłowić sobie konieczność intensyfikacji dialogu interreligijnego. W tym kontekście szczególnej aktualności nabierają słowa Ericha Fromma o tym, że „nie było takiej kultury w przeszłości i – jak się zdaje – nie może być takiej kultury w przyszłości, która by nie miała religii”. Wszystkie religie światowe – od judaizmu, chrześcijaństwa i islamu aż do hinduizmu i buddyzmu – obejmują całość indywidualnego i społecznego doświadczenia człowieka. Aksjologiczne bogactwo multikulturalizmu pozwala na przezwyciężenie wielu barier poprzez adekwatną edukację oraz ukazuje nowe wymiary rzeczywistości. Chodzi tu przede wszystkim o przyjęcie nowej perspektywy i otwarcie się na to, co nowe. Przyswajanie informacji wywierających wpływ na naszą tożsamość powinno następować między innymi w procesie edukacji interkulturowej, co wymaga przyjęcia postawy otwartości na wartości reprezentowane przez inne kultury. Pedagogika religii, zajmująca się między innymi badaniem procesów edukacji religijnej, musi uwzględniać fakt, że proces ten nie może zachodzić w oderwaniu od wychowawczych wartości i obiektywnych dóbr kultury. Zgodnie z nauczaniem Soboru Watykańskiego II każda forma tworzonej przez człowieka kultury powinna wyrastać nie tylko z niego samego, lecz również z nadprzyrodzonej wspólnoty Kościoła. Istotne znaczenie mają tu właśnie motywy dotyczące historyczno-antropologicznego wymiaru kultury i jej aspektów religijno-porównawczych. Badania naukowe potwierdzają, że w szczególności wiedza z dziedziny antropologii kultury we współczesnym dyskursie teologicznym i w innych dziedzinach wiedzy pozwala na uświadomienie sobie konieczności konkretnych rozważań i dalszej refleksji poświęconych tej tematyce. Jak już wspomnieliśmy, obecna edycja KERYKSA stanowi próbę realizacji tego zadania.

W prezentowanych artykułach uznani autorzy podejmują tematykę edukacji interreligijnej zarówno w jej aspektach teore-

tycznych, jak i praktycznych, z uwzględnieniem aktualnych międzynarodowych dyskusji naukowych poświęconych tej tematyce. Szczególnie istotne wydają się kwestie związków między zjawiskiem religii oraz kulturą, a także związane z tym dydaktyczne aspekty interkulturowej czy też interreligijnej edukacji. Uwzględniając potrzebę dalszych badań poświęconych tej tematyce, należy uznać, że inspiracje zawarte w artykułach zasługują na szczególną uwagę.

Redakcja dziękuje wszystkim autorom za ich zaangażowanie, wyrażając jednocześnie nadzieję, że ten numer naszego periodyku, szczególnie w kontekście globalnych zmian, przyczyni się do nowego rozumienia edukacji interreligijnej oraz pozwoli na bardziej zróżnicowane podejście do rozważanej w nim problematyki. Życzymy Państwu owocnej lektury.

Cyprian Rogowski
Redaktor Naczelny

AUS DER REDAKTION**Liebe Leserin, lieber Leser!**

Die Herausgeber und die Herausgeberin von KERYKS widmen die vorliegende Nummer der Problematik des interreligiösen Dialogs bzw. des interreligiösen Lernens. Bei globaler Betrachtung der die Multikulturalität betreffenden Fragen und der immer stärker in den Blick kommenden Vielfalt der Religionen wird zweifellos die Notwendigkeit einer Intensivierung des interreligiösen Dialogs deutlich. In diesem Zusammenhang gewinnt der Gedanke Erich Fromms außerordentliche Aktualität, dass es „in der Vergangenheit keine Kultur gab, die keine Religion gehabt hätte, und es eine solche auch in Zukunft nicht geben kann“. Alle Weltreligionen – vom Judentum, Christentum und Islam bis etwa hin zu Hinduismus oder Buddhismus – nehmen die Gesamtheit der individuellen und sozialen Erfahrungen des Menschen in den Blick. Der axiologische Reichtum der Multikulturalität erlaubt, durch adäquate Bildung viele Barrieren zu überwinden, und eröffnet neue Dimensionen der Wirklichkeit. Vor allem geht es um eine neue Sicht und darum, sich für das Neue zu öffnen. Die Aneignung der unsere Identität beeinflussenden Informationen sollte unter anderem im Prozess der interkulturellen Bildung geschehen, mit großer Offenheit für die in anderen Kulturen begrenzenden Werte. Die Religionspädagogik, die sich unter anderem mit Untersuchungen auf dem Gebiet der religiösen Bildung befasst, muss sich darüber im Klaren sein, dass dieser Prozess nicht ohne das Vorhandensein erzieherischer Werte und objektiver Kulturgüter möglich ist. Im Sinne des Zweiten Vatikanischen Konzils muss jede vom Menschen geschaffene Kultur nicht nur aus diesem selbst erwachsen, sondern auch aus der übernatürlichen Gemeinschaft der Kirche. Relevant sind hierbei gerade diejenigen Motive, die die Kultur, ihre historisch-anthropologische Dimension und den religionsvergleichenden Aspekt betreffen. Wissenschaftliche Untersuchungen bestätigen, dass insbesondere die Kenntnis der Kulturanthropologie im gegenwärtigen theologischen Diskurs und auch in anderen Wissenschaften eine Intensivierung konkreter Überlegungen sowie weitere Reflexionen auf diesem Gebiet erforderlich ist. Wie bereits erwähnt, hat sich die vorliegende Ausgabe von KERYKS gerade dieser Aufgabe ange-

nommen. In diesem Sinne haben sich ausgewiesene Autoren/innen vor dem Hintergrund einschlägiger internationaler wissenschaftlicher Diskussionen auch mit Fragen des interreligiösen Unterrichts sowohl unter theoretischen als auch praktischen Gesichtspunkten befasst. Wesentlich sind hierbei Verbindungen zwischen dem Phänomen der Religion und der Kultur und damit einhergehend didaktische Aspekte interkulturellen bzw. interreligiösen Unterrichtens. Angesichts dessen, dass die auf diesem Gebiet durchgeführten Untersuchungen noch erheblich auszuweiten sind, verdienen die in den Artikeln der einzelnen Autoren enthaltenen Inspirationen unsere Aufmerksamkeit.

Die Redaktion dankt allen Autoren/innen für ihr Engagement und gibt zugleich ihrer Hoffnung Ausdruck, dass diese Nummer, besonders im Kontext der globalen Veränderungen, ein neues Verständnis für interreligiöses Lernen weckt sowie einen differenzierten Zugang zu den darin aufgegriffenen Fragen ermöglicht. Wir wünschen Ihnen eine fruchtbringende Lektüre.

Cyprian Rogowski
Hauptschriftleiter

Międzynarodowy, międzykulturowy i interdyscyplinarny profil czasopisma KERYKS stanowi platformę szerokiego spektrum badań, w tym o charakterze empirycznym, powiązanych bezpośrednio z praktyką pedagogicznoreligijną. Jako dwujęzyczne, a nawet trójjęzyczne pedagogicznoreligijne forum dyskusyjne stanowi odpowiedź na współczesne wyzwania socjokulturowe epoki globalizacji i pluralizacji.

Kolegium redakcyjne czasopisma KERYKS tworzą prof. dr hab. Cyprian Rogowski (redaktor naczelny), prof. dr hab. Janusz Mariański, prof. dr hab. Egon Spiegel, prof. dr Martin Jäggel oraz prof. dr hab. Bogusław Śliwerski (rubryka „Nowe inspiracje w naukach o wychowaniu”) i prof. dr hab. Annette M. Stroß (rubryka „Nowe inspiracje w naukach o wychowaniu”).

Das internationale, interkulturelle und interdisziplinäre Profil der Zeitschrift KERYKS markiert eine Plattform, auf der ein breites Spektrum von Forschungen, nicht zuletzt auch auf empirischer Basis und hinsichtlich ihrer Praxisrelevanz, seinen Platz findet. Als bilinguales bzw. trilinguales religionspädagogisches Diskussionsforum trägt KERYKS den gegenwärtigen soziokulturellen Herausforderungen in Zeiten der Globalisierung und Pluralisierung Rechnung.

Die Zeitschrift KERYKS wird herausgegeben von Prof. Dr. habil. Cyprian Rogowski (Herausgeber), Prof. Dr. habil. Janusz Mariański, Prof. Dr. habil. Egon Spiegel, Prof. Dr. Martin Jäggel sowie von Prof. Dr. habil. Bogusław Śliwerski (Rubrik „Impulse aus der Erziehungswissenschaft“) und Prof. Dr. habil. Annette M. Stroß (Rubrik „Impulse aus der Erziehungswissenschaft“).

ISSN 1643-2444

9 771643 244007

ISBN 978-83-7780-886-3

9 788377 808863

wydawnictwo
adama
marszałka

